

שומרי משמרת הקודש

גיליון
צ"ד

נסלו תשפ"ג

גיליון חודשי לחיזוק והתעוררות בענייני תפילה וכבוד ביהמ"ד

מלב אל לב

התבוננות לאור התקופה

חבר יקר!

שלום וברכה

כן, אנו קרובים לימי החנוכה הק' הבעל"ט. בוודאי שמעת פעם על אחד שהתיישב באולם חתונות יוקרתי, בו כל מנה בעלות גבוהה במיוחד, מנות האוכל הגיעו בזה אחר זה והוא מתענג עליהם בהנאה מרובה, כשנשאל על ידי שוכנו לשולחן מצד המזרח, משתתף בשמחה, האם מצד החתן או מצד הכלה, קרוב, שכן, ייד? השיב, לא זה ולא זה, הגעתי מצד האוכל.... לא ניכנס כאן לצד ההלכתי, אך זו תופעה די מוכרת, בעיקר אצל צעירים הרוצים להשביע את רעבונם, מופיעים באולם חתונה, כדי לא למשוך עין הם לבושים חגיגי ונראים כאחד המזומנים, מסתמכים על כך שאף אחד לא ישאל שאלות מיותרות, כל צד יחשוב שכנראה הוא שייך לצד השני....

אוי לאותה בושה!

אך מה כל זה קשור לתקופה בה אנו עומדים?

בספרים הק' ביארו מדוע מצאנו בנר חנוכה הלכה מסוימת שלא מצאנו בשום חג ומועד.

שלוש דרגות בהדלקת נר חנוכה, מצוות נר חנוכה מצד עיקר הדין נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין מוסיפים והולכים, אמנם בכל מצווה יש עניין חשוב בהידור מצווה, אולם כאן ישנו עניין מיוחד, שצדדי ההידור נאמרו בעיקר דיני החנוכה, עד שבטור ובשולחן ערוך לא הזכירו כלל את שני הדרגות הראשונות אלא הדרגה הגבוהה של מוסיף והולך כמהדרין מן המהדרין.

ידועה גם השאלה, מדוע עשו הכהנים שבאותו הדור כ"כ השתדלות יתירה להשיג שמן טהור עד שהוצרכו לנס, והלא טומאה הותרה בציבור, אחת התשובות שהרי כל עיקר מסירות נפשם הייתה להעביר טומאת היוונים, שרצו להכניס טרפיהם המשוקצות בתוך חיי התורה ולקלקל את כל האידשקייט, אם ידליקו את המנורה בטומאה, מה הועילו, הלא זאת הייתה כוונת היוונים, מלבד זאת הייתה שם חינוך העבודה ואין ראוי שתהיה עבודה בטומאה בתחילת העבודה.

על כן, היות וכל מהותו של חנוכה, שלא להתפשר על הדבר הפחות, אלא לקיים המצוות בהידור על הצד המעולה והמושלם ביותר, התחדש במצוות הדלקת המנורה דין מהדרין ומהדרין מן המהדרין, מה שלא ראינו בשאר מצוות, ופוק חזי מאי עמא דבר, כך נוהגים כל בית ישראל.

לפעמים אתה מתווכח אודות העניין הנשגב של שתיקה מוחלטת בשעת התפילה מתחילתה ועד סופה, קודם 'ברוך שאמר', או בזמן שהציבור מתפללים ואתה נמצא בבית הכנסת (בזמן אמירת קדיש וחזרת הש"ץ אתה מקפיד ושומר), הנך מתרץ ומסביר הסברים שונים.

לא ניכנס כעת לעצם הנושא, אולם בימים קדושים אלה בהם אנו מהדרין מן המהדרין ולא מתפשרים על פחות, כעת אתה תקבע האם אתה משתתף בשמחה הגדולה כאחד ששייך וקרוב אל השמחה, או כאלה המגיעים לאולם שמחה מצד עניינים אישיים בלבד ככ"ל.

ממליץ בחום שתהיה שותף אמיתי וקרוב אל העניין הפנימי שאנו למדים מימי החנוכה כאמור, בידך הדבר להחליט.

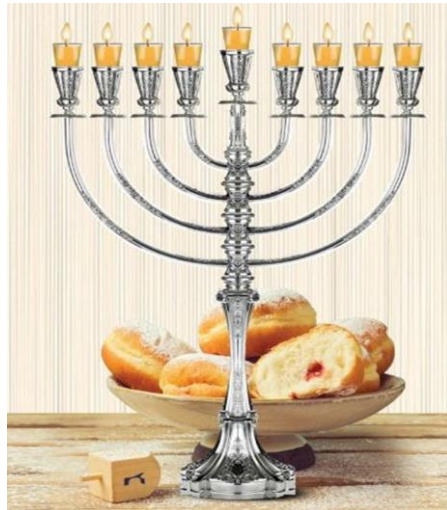
מאחל מעומק הלב, א לעכטיגן פריילעכן חנוכה

עלה והצלח

מאחל בכל לב
ידידך ומוקירך

דברים אחדים

מזמור שיר חננת הבית

תשובה לשאלה זו חגלה לנו רבינו הב"ח בתחילת הלכות חנוכה (אור"ח סי' תר"ע): אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרטלו בעבודה ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה כדתניא בברייתא שגזר עליהן אותו הרשע לבטל התמיד ועוד אמר להם מצוה אחת יש בידם אם אתם מבטלים אותה חידם כבר הם אבודין ואיזה זה הדלקת מנורה שכתוב בה 'להעלות נר תמיד' כל זמן שמדליקין אותן תמיד הם עומדין כו' עמדו וטימאו כל השמנים וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ה' על ידי כהנים עובדי העבודה בבית ה', על כן נעשה הנס גם כן בנרות תחת אשר העירו נפשם למות על קיום העבודה ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות שהיא העבודה שבלב, עכ"ד.

לעת הזאת כאשר מתחדשת ההארה מן השמיים בכל שנה ושנה כמבואר בספרים הק', זה הזמן הראוי והנכון לחזק ולקדש את העבודה שבלב היא תפילה, כמובן שאת ה'הלל' ותפילת 'על הניסים' נאמר ברגש הלב ובשמחה, אך לא נסתפק באלו בלבד, כנגד 'שהתרטלו בעבודה', נחנך מחדש את בית ה' ונשמור את קדושת התפילה מכל שיחה בטילה, נזכור את החשמונאים הק' אשר העירו למות נפשם לקיום העבודה, גם בעת ניסיון וקושי נעשה מעט להידבק בדרכם למסור נפש - הרצון האישי, על העבודה - התפילה, כך בוודאי נגרום נחת רוח למעלה ונוכה להיות ממקדשי שם שמיים, יעזור ה' שמימים קדושים אלו יושפע עלינו שמע קודש, ולכלולנו יהיה א לעכטיגן פריילעכן חנוכה.

כשבנה שלום מאיר גרויסהויז את מעונו, השקיע בנייתו את כל מאורו ומרצו, הוא הזמין את האדריכלים המפורסמים בשוק ששרטטו בעבר פרויקטים גדולים, ישב אתם במשך שעות וימים כשהוא מציג להם את מבוקשו לפרטי פרטים, הקבלנים הנמרצים והמנוסים ביותר זומנו לתכנן את המבנה, שלום מאיר הביע בפניהם את מטאלת לבו כי חפץ בבניין מושלם מכל זווית אפשרית, לא חסך בשום אמצעים והשקיע את מיטב כספו עבור התוכנית המושלמת.

הממונים על המלאכה פעלו בכל כוחם באפקטיביות מלאה, אמונים היו על תפקידם ועשו את מלאכתם בריאות וברכה גבוהה, לאחר כשנה עמד המבנה מושלם בפארו והדרו על תילו ועל מכונו בדיוק כפי דרישותיו הדקדקניות של שלום מאיר גרויסהויז, שלום מאיר שראה את תכניתו שהתגשמו במלואם, חגג את חנוכת הבית בשמחה ובאופור.

במשך תקופה עמד הבניין על מי מנוחות, אולם לאחר כמה שנים התגלו כמה כשלים, מה ושם החלו נזילות מהג, נמצאו סדקים בכמה מקירות הבית, קילומי טיח וסיד זהו במקומות שונים, אנשי תחזוקה מקצועיים הוזעקו למקום, בדקו ושיפצו היטב את כל הנזקים עד שהשיבו את הבית למכונו והדרו.

עבור הפקת לקחים, בדקו המומחים את הסיבות הגורמות למצב השפל במבנה המפואר, המסקנה הייתה, רשלנות והזנחה במשך שנים, במקומות מסוימים היה נדרש לשים עין ולהשגיח, הממונים לא קיימו את תפקידם כהוגן, אט אט התרחבו הסדקים, צינורות המים החלידו וגרמו נזילות, בנוסף גם מחדלים נוספים, כל אלה הביאו לפגיעות וקלקולים במבנה ההדור של שלום מאיר גרויסהויז.

ימי החנוכה בק' בפתחנו, מכירים אנו מכבר את מדרשי חז"ל, שמענו על גזרות היוונים לבטל עיקרי הדת מישראל, שהחשיכו עיניהם וליבם של ישראל, יודעים אנו שהיוונים פרצו חומות המקדש, שיקצו את המזבח ונכנסו להיכל וטימאו כל השמנים, עד שיצאו החשמונאים הכהנים הקדושים ונלחמו מלחמת קודש במסירות נפש וגברו על טומאת היוונים, עד שהשיבו את קדושת המקדש בהדלקת המנורה וחינו את המזבח וטיהרו את המקדש.

מאמינים אנו כי כל המאורעות והקורות נגזרו מלמעלה, אם כן, נתבונן על מה ולמה אירע כזאת בישראל, למה יצאה גזרה רוחנית חמורה כל כך על עם ישראל, שהיו צריכים להילחם להשיב את העבודה למקומה.

חזקו ויאמץ לעבכם

האזרכה

רננו צדיקים

עבודת התפילה בצל צדיקי הדורות זי"ע

פְּרָכִי נִפְשִׁי אֶת ה'

ניצוצי אור מלוקטים מלהבות אש, לעורר הלבבות בענייני תפילה וביאורי תפילה, במשנת

הרה"ק רבי ברוך זי"ע ממעזבז

ליומא דהילולא - י"ח כסלו - תקע"ב

נלקט מספרה"ק בוצינא דנהורא

לרקיע שמים, פירש רש"י שמים, אש ומים, אף שהם מתנגדים זה לזה, ערבן הקב"ה ועשה שלום ביניהם, וברא מהם שמים, וזה שאנו מבקשים רפואה שלימה, היינו שיעשה שלום בין היסודות כמו שעשה בשמים, וזה 'מן השמים'.

אפילו בפה בלבד

כי אתה שומע תפלת כל פה עמך ישראל ברחמים. היינו אפילו בלא לב רק בפה לבד, שומע השי"ת ברחמי תפילות ישראל.

מעלת ברכת כהנים

פעם בשביעי של פסח אחר התפילה, בא אחד מחתניו של הצדיק רבי ברוך זצ"ל להזכיר לפניו שיתפלל על בנו החולה, הקפיד עליו ברוך ואמר: מדוע לא באת אלי לפני ברכת כהנים, עכשיו תצטרך כבר להמתין עד שבועות [שזא שוב יברכו הכהנים על הדוכן כמנהג חוץ לארץ (שברכת כהנים רק ביו"ט)].

ביאור נפלא בתפילת נשמת

ואלו פיננו מלא שידה פים וכו', אין אֶנְחֵנוּ מְסִפִּיקִים לְהוֹדוֹת וכו', על כן אֶבְרִים שְׂפִלְגַת בְּנוֹ וְרוּחַ וְנִשְׁמָה שְׂנַפְחָת בְּאִפִּינוּ, וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שְׁמָת בְּפִינוּ, הֵן הִם, יוֹדוּ וכו'. על פי מה שמפרש הרבי רבי ברוך זצ"ל ממעזבז דסותר מה שאמר מקודם, ש'אין אֶנְחֵנוּ מְסִפִּיקִים לְהוֹדוֹת', וכאן אמר 'הֵן הִם יוֹדוּ', והסביר על פי משל שאם אחד מזמין המלך לבוא אצלו, אז כל מה שיכין לכבוד המלך מלבושים נאים ומעדני מלכים וכלים מכלים שונים, עוד ימעט מכבוד המלך, כי הכי אפשר לאיש פשוט להכין כל הראוי להמלך. מה שאין כן אם המלך רוצה בעצמו לבוא אל איש, ואומר לו לא תכין כלום בשבילי, אני אשלח הכל מבית המלך, אז אפילו אם המלך ישלח מעט לכבודו, אין זה פגיעה בכבודו, ואין הבעל מכניס אורח אשם בדבר. כן הדבר כאן, אם אנחנו באים מעצמנו להודות למלך מלכי המלכים הקב"ה, אז מה אנו ומה חיינו, הלא כחרס הנשבר אנחנו לפתוח פינו ולומר שבחים ולהודות לבוראנו יתברך שמו, אבל אם הקב"ה ישלח לנו הכלים שעל ידיהם נודה לשמו, אז אפילו הכי מעט אין אצלו לפחיתת הכבוד, כי לו הכל ומידו נתנו לו את זה. וזה הפירוש 'אלו פיננו מלא וגו', 'אין אֶנְחֵנוּ מְסִפִּיקִים לְהוֹדוֹת', כיון שהוא מצדנו, אבל 'אֶבְרִים שְׂפִלְגַת בְּנוֹ וְרוּחַ וְנִשְׁמָה שְׂנַפְחָת בְּאִפִּינוּ, וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שְׁמָת בְּפִינוּ, שֶׁהִכַּל מִמֶּנּוּ, אֵין הֵם יוֹדוּ וְיִבְרְכוּ וכו'', ואין זה פחיתות הכבוד חלילה, עכ"ה"ק.

בתפילה בכוונה אפי' פעם אחת, יתעלו כל תפילותיו

אדם אחד שאל את הרב הק' מוה"ר ב' ממעזבז זצ"ל מה יהיה תכלית שלנו, כי כל עת אנו מצפים ומייחלים להתפלל איזה תפילה ראויה בלב נכון, והנה כל הימים והשנים הולכים ודלים, ואין להשיג אפילו אמירת תיבה אחת באמת.

והשיבו לו כי איתא (חולין צא): שיש מלאכים שירה פעם אחת בשבוע, ויש פעם אחת בשמיטה, ויש פעם אחת ביובל, או פעם אחת בכל חייו, ולמה בראו השי"ת שימתין כל כך זמן ארוך על אמירת תיבה אחת 'קדוש' או 'ברוך' כפי מה שיתנו לו רשות מה לומר, הלוא יכול היה השי"ת לבראו אז שיאמר שירה זו, ועוד מה עושה מלאך זה כל אותן השנים עד שלא נתנו לו רשות לדבר. אלא ודאי כל ימי חייו הוא מזכר ומטהר עצמו ומכין עצמו בלי שום היסח הדעת ועומד ומצפה ומשתוקק אולי בזה השעה יגיע לו רשות מאת השי"ת לומר התיבה 'קדוש' או 'ברוך' שיהיה בקדושה ובטהרה ובשירה ובזמרה, ובכל אותן הימים שקודם הדיבור הוא מתמלא חיל ורעדה אולי עדיין אינו מוכן כראוי לשבח למלך הכבוד, ובזה כשבא לו הרשות שיאמר השירה שלו הוא אומר עם כל ימי חייו, כי כולם היו מסייעים לזו השעה.

וכן צריך האדם להשתוקק כל ימיו בכל תפילותיו ולימודיו ואפילו באכילתו ושתייתו וכל ענייניו שיוצא על ידי זה, אולי יזכהו השי"ת באיזה עת או באיזה רגע שיוכל לומר לפניו אפילו רק תיבה אחת באמת בנקודת הלב לרצון לפני בוראו, כמו שכתוב 'צְמָאָה לֶךְ נִפְשִׁי כְּמָה לֶךְ בְּשִׁיר' בְּאַרְצֵי צִיָּה וְעִירָי בְּלִי מִים', אולי 'כִּן בְּקֶשֶׁת חֲזִיתָי וכו'', ועל ידי זה יתעלו כל ימיו וכל תפילותיו ולימודיו ואכילתו וכל ענייניו להחשבת לעבודתו, וזהו שאמרנו דל' אין לך אדם שאין לו שעה'.

הודאה על העתיד לשם מה

פעם אחת בליל שבת קודש הלך על פני הבית ואמר 'שלום עליכם' ורבון העולמים' כדרכו וכאשר באלו התיבות 'מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹקֵי וְאֱלֹקֵי אֲבוֹתַי. על כל הַחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי, וְאֲשֶׁר אָתָּה עָתִיד לַעֲשׂוֹת עִמָּי' עמד ושתק מעט, ושאל לעצמו למה לי להודות לך על חסד העתיד, רק כבוא החסד אז אודה לך, ותיכף השיב לעצמו בזה הלשון, אולי תעשה עמדי חסד, ולא אהיה אז בבחינה זו להודות לך כראוי, לכן אני צריך להודות לך עכשיו, ומיד געה בבכיה. והרה"ק רבי משה מסאווראן עמד אז בקרן זוית ושמע שאילתו ותשובתו, וגם בכייתו, שאל אותו אחר כך, הלא שאלתם ותשובתכם היה טוב, ומדוע בכיתם. אמר לו, בכיתי מדוע לא אהיה אז בבחינה הראויה, על זה בכיתי.

דיבור בבית הכנסת

הה"ק ר' ברוך ממעזבז זצלה"ה היה יוצא ונכנס בביתו של הרב ייב"י זצ"ה, ... ובעת אמירת תורתו ברוב התלהבות כדרכו וכל מגמת חפצו היה לבל ידברו שם בביה"כ בעת התפילה, והפליא להגדיל חומר האיסור, והביא ראיות מש"ס ופוסקים וספרי מוסר ואחר שסיים רב ייב"י אמירת תורתו הק' אמר לו ה"ר ברוך אפי' לא יהי' נכתב בש"ס ופוסקים וגם לא בספרי קבלה וספרי מוסר כיון שיוצא מפיו קדשו הנני ירא ומפחד, אם מעתה"ה עושה איסור רב מזה יש פחד.

אמירתו תהלים בהתעוררות

הרב הצדיק הקדוש ר' ברוך ממעזבז היה אומר בכל יום תהלים ואמר שהיה לו קול בכי המעורר מאוד, וכל מי ששמע אמירת התהלים לא היה יכול להתאפק מלבכות.

אכילה קודם התפילה

הלא ידעו כל פְּעִלִי אֶן אֶכְלִי עִמִּי אֶכְלִי לָחֶם ה' לא קראו (תהלים יד). הנה בזה"ק (ח"ב רט"ו): מפליג מאוד ומחמיר שלא לטעום דבר קודם התפילה, ואמר שכשאדם ישן הנשמה יוצאת ממנו ובקומו חוזרת הנשמה, אבל לא יש לה כח להתפשט ברמ"ח אברים עד שיקרא קריאת שמע ויתפלל, ואם הוא אוכל קודם התפילה תו לא יש כח להנשמה להתפשט בגוף אפילו אחר התפילה ונשאר הנשמה באפו, ועל זה אמרו 'חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו', וזה שכתוב 'אֶכְלִי לָחֶם ה' לא קראו', שאכלו קודם שהתפללו.

צרה גדולה כשיאנו יכול להתפלל

עובדא הוה אצל הרה"ק רבי ברוך ממעזבז זצ"ל שבא אליו איש אחד בבקשה עבור איזה ישועה שנצרכה לו, ושאלו הרה"ק למה אין אתה מתפלל להשי"ת, והשיבו האיש שאינו יכול להתפלל, נענה על זה הרה"ק ואמר: אם כן הדבר הרי נצרך אתה לישועה גדולה יותר מהעניין שבאת עבורו, שהרי מה שאין יכולים להתפלל היא צרה גדולה יותר, ולמה אם כן באת לבקש על עניין שהוא קטן יותר בערכו.

אם חש רעב בשעת התפילה...

אם אָרַעֵב לֹא אֶמַר לָךְ (תהלים נ). סימן זה יהיה מסור בידך, ש'אם ארעב' בשעת התפילה, זה סימן שלא אומר לך, שלא אמרתי שום דיבור לפני הקב"ה כראוי, כמאמר הבעש"ט נ"ע תמה אני עליך הגוף איך לא התפוררת מאימת בוראך בעמך לחנן לפניו.

קרבת אלקים

לֹא יִהְיֶה בֶּךָ אֵל זָר. בשם הצדיק ר' ברוך ממעזבז זצ"ל זי"ע, דאס הייסט גאט זאל גיט זיין פֿרעמד פון דיר.

פירוש המילות גבוה מכל

שמעתי בשם הקדוש רבי ברוך שפירוש המילות בפשוט, גבוה מכל הכוונות, כמו 'ברוך אתה ה', געלויבסט ביסטו גא-ט.

תפילה שנוכל לבקש

אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָּא. היינו שתושיע לנו שנוכל לבקש את ה', אנא לשון בקשה.

נשמה קדושה, חלק אלוך ממעל

הוא עֲשֵׂנוּ וְלוֹ אֶנְחֵנוּ. היינו כי השי"ת עשנו, ונתן לנו נשמה קדושה, ונפח באפינו נשמת חיים ממקור הברכה וחלק אלקים ממעל, וזהו 'עֲשֵׂנוּ', שנהיה אנחנו נקראים 'הוא'.

שלימות השם והכסא

כִּי בָחַר ה' בְּצִיּוֹן אֹנֶה לְמוֹשֵׁב לוֹ. על פי דאיתא (תנחומא פר' כי תצא, הובא ברש"י בסוף פר' בשלח) מיום שחרב בית המקדש אין הכסא שלם, ואין ה' שלם, שנאמר 'כִּי יָד עַל כָּס יָהּ', ונמצא מיום החורבן חסר מן כס"א אות ה' ומן השם חסר אותיות ו', והמה אותיות אור"ה, אבל במהרה בימינו - כִּי בָחַר ה' בְּצִיּוֹן, יהיה אותיות אָנָּה' לשלימות ה' והכסא והיינו 'לְמוֹשֵׁב', שיחזור אות א' להכס"א, וגם לו', שיחזור אותיות ו' ה' להו"ה, ויהיה השם שלם והכסא שלם במהרה בימינו.

העושר הגדול - הזכיה לומר שירות ותשבחות

וְהַעֲשֶׂר וְהַכְּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ. פירוש שזה העושר והכבוד שלי, מה שאני זוכה מלפניך, ר"ל לעמוד לפניך ולומר שירות ותשבחות.

הסליחה מאת השי"ת כפי בקשתה

וַיֹּאמֶר ה' סְלַחְתִּי כְּדָבָרְךָ. כמו שאתה מבקש אותי, כן אני סולח לך, וזהו 'כדברך'.

שתשלח מהרה רפואה שלמה מן השמים

ביאור עניין הנוסח בבקשת הרפואה, שישלח השי"ת רפואה שלימה מן השמים, מה שלא נאמר כן בשום בקשה אחרת, ואמר הטעם הוא, כי האדם גברא מד' יסודות, עפר רוח אש מים, וסיבת החולאים ר"ל יתהווה מפני שהיסודות לא ימשלו בשווה ואחד גבר על חברו ואין שלום ביניהם, והנה בפסוק ויקרא אלקים

מבט אל התפילה

זוויות ראייה שונות על ענייני התפילה

נפנו את הינלך וטהרו את מקדשך

גם אלה שהיו מבקרים רק בשבת ומועד והיו מגיעים לבית הכנסת מתוך חילול שבת רח"ל, צייתו להוראות וכיבדו את בקשת רב הקהילה שלא להחנות את הסוסים והעגלות בקרבת בית הכנסת, כדי שלא ייגרם חילול שם שמיים גדול ח"ו.

כאילו לא די היה בצרות הראשונות והנה שוב מתרחשת פרשה כאובה ומצערת על בני קהילת פנקרטובה, תופעת האנטישמיות, משנאי ה' נשאו ראש והחלו להציג לשכניהם היהודים, בתחילה היו קוראים קריאות גנאי בלבד וככלבים נובחים היו מחשיכים בדרם, יהודי המקום לא עשו מזה עסק, מורגלים הם בכך, לאורך שנות גלותם לא ראו רוב נחת מהשכנים הערלים, אולם בתקופה האחרונה התפשטה התופעה למסדים נרחבים, החל מהשלכת פסולת אל חצרות היהודים בליווי צחוק נלעג, דחיית יהודים ברחוב, פרסום שלטי חוץ בהכרזות אנטישמיות, לפעמים "העלו רמה" בפריצת חנויות וביזת רכוש וכו'. המשטרה המקומית די העלימה עין מהתלונות, כשתביאו הוכחות ברורות ועדויות לאשמי נטפל בעניין' - הייתה התגובה, כשהמשך הובאו בעניהם תיעודים מלאים מההתנכלויות, הם טיפלו בסלחנות יתירה, המתפרעים כאילו קבלו איתות ברור על הסכמה שבשתיקה מצד השלטונות ועידוד להוסיף במעשי הרשע החייתיים.

יְנוּסָף גַּם הוּא עַל שְׁנָאֵינוּ - כאן בלט שוב הצער ודאבון הנפש שנגרם מאותם פוקרים שעזבו את הדרך בבחינת 'מהרפין ומחריבין מִן מִן יֵצְאוּ', בכל פעם שהיו נשמעים החדשות המצערות אודות מעשי פרעות והשחחה מצד הערלים, באותה עת היו "מתחדשים" מצדיקים ומסבירים צדי הבנה, בזריית מלח על פצעים פתוחים - 'אילו רק הייתם קצת יותר דומים אליהם ולא נשארים בנוהגים המיושנים שלכם, הם לא היו שונאים אתכם כל כך'.

בשבועות האחרונים, נקעה נפש היהודים בעיירה, האנטישמיות הריחה ראש מעל כח הסיבולת, בוצעו מעשי חבלה וזדון במקום המקודש ביותר לקהילה - בית הכנסת המרכזי 'קול תפילה'.

זה החל לפני כשבועיים, מאניש השמש הגיע כדרו בשבת לפנות בוקר לפתוח את שערי בית הכנסת, גילה לחדרתו שני ראשי 'דבר אחר' מתגללים בחצר סמוך לפתח בית הכנסת, בתחושת גועל פינה את הזוהמה לפינת האשפה, המקרה המוזעזע עורר זעם וחלחלה בקרב המתפללים, אך כשהגיעו הצעירים התועים התלוצצו לנוכח החרדה והעזוזה של ציבור היראים, 'מה לכם לעשות עסק ממעשי קונדס מכמה בני נוער תוססים' - גיחכו. אך התופעה צברה תאוצה כשבמים שלאחריהם הובחינו המתפללים שהזוגיות הפקודה בצד הדרושי של בית הכנסת מנופצות לרסיסים, סידורים הושלכו לארץ וחלק מהריהוט השתח, מאורע זה כבר זעזע גם חלקים מקרב בני הנוער המתחדשים, 'עד כאן' - זעקו, 'הפעם הגזימו, צריך לעשות משהו', אולם גם לאחר אירוע זה נרעדו וזעמו המתפללים בתחושת סלידה ובחילה מהסובלנות ושלוות הנפש שגילו החלק הנחות יותר מבין אחיהם התועים נוכח המעשים המוזעזעים, התקשו להאמין במה שעיניהם רואות עד היכן הדברים מגיעים.

עד לאותו בוקר קשה מנשוא, כל לב נרעד והצטמרר למראה המחריד והמוזעזע שהתגלה לעיני המתפללים לחדרתם ולתדהמתם, במרכז בית הכנסת, על בימת קריאת התורה, הוצב פסל ענק וגבוה שנלקח מבית התפילה ברחוב הסמוך, בידו של הצלם המשוקץ הונכס 'שתי וערב' ענק, כל זאת אל מול פני ארון הקודש. הלב נקרע לגזרים, כל דיבור ואמירה לא יוכלו לתאר את ההלם והשיתוק שאחז את המתפללים שליבם התפלץ נוכח המראה המגואל והמסונן בבית ה', חילול ה' וביזוי כבוד שמיים בצורה מחפירה, חלקם נפלו לארץ בעילפון, לבם לא היה יכול לשאת את החרפה וביזוי הקודש הנורא, רבים נתפסו בבכי מטלטל והתייפחות ללא מעצור, חלקם הביעו את כאבם וזעמם העמוק בזעם בלתי נשלט, קראו לנקום את נקמת ה' ולעשות קץ וסוף לכל התופעות המחרידות, למצות את הדין עד תום ולהעניש בעונש חמור את הפושעים המתועבים.

החלק הטוב שבסיפור, התגלה בפני בני הקהילה המוזעזעים לאור המאורע החמור, הפעם גם הפוקרים הנחותים ביותר, אלה שהיו מופיעים בבית הכנסת אחת בשנה ביום שבו מתירים להתפלל עם העבריינים, יהודים שפלים שעד ליום זה שחקו וגיחכו אל מול אנקת אחיהם, גם אותם טלטל והחריד המעשה המוזעזע אתעד עומק נשמתם, בפעם הזאת התעורר בהם הניצוץ היהודי החבי והמוסתר, גם הם הבינו שכאן עברו הערלים את המידה ומוכרחים לפעול ביד תקיפה ובנחרצות למיגור הפשע עד הסוף.

הלם ותדהמה, שיתוק מוחלט, זעזוע וחלחלה, בחילה וגועל, אלה היו התגובות הספונטניות הראשונות נוכח המראה המוזעזע והמצמרר שנגלה לנגד עיניהם באותו בוקר. התגובות השניות שבאו מיד לאחר מכן התפצלו, חלק מהנוכחים המוזעזעים התייפחו בבכי מטלטל בלתי נשלט, חלקם רתחו והאדימו מכעס וזעם, זעקות איזמות נשמעו יוצאים מעומק לבם הדואב לעשות סוף וקץ לפושעים המשושקצים, לא נוכל לעבור לסדר היום בשום פנים ואופן, הגיע הסוף לשתיקה וההבלגה.

בית הכנסת העתיק 'קול תפילה', העומד במרכז הרובע היהודי שבפנקרטובה - עיירה קטנה במחוז ניקולאיב שבאוקראינה, נשמר בהדרו וביפוי מאז היווסדו לפני כמה מאות שנים, בית הכנסת נבנה במקום הגבוה ביותר בעיר, מראהו המרהיב עין נשקף מכל פינה בעיר בהיותו מתנשא לגובה מעל כל הבתים, מבנה מרשים ביותר, כיפה גדולה מעטרת את ראשו ובה חלונות המביאות אור טבעי מכל רוח, ארון הקודש המפואר המהדר את כותל המזרחי של בית הכנסת בנוי מעץ עתיק, מגולף ומפוסל במלאכת מחשבת באומנות מדהימה, קרקע בית הכנסת מרוצפת מקיר לקיר ברצפת ספיס בסגנון עתיק יומין, שתיים עשרה החלונות הגבוהים מורכבים מזכוכיות צבעוניות יקרות המשתלבות יחד לציורים מדהימים של סמלים יהודיים מובהקים כ"ב שבטי בני ישראל וחוודי ומועדי השנה, לצד פסוטי הנרות הרבים הפזורות בכל שטח בית הכנסת המשמשות לתאורה בלילות, משתלשלת במרכז של התקרה הגבוהה נברשת ענקית המיועדת לכבוד שבת ויו"ט, נושאת בקרבה עשרות צלוחיות שמן המאירות בכל שבת וחג את בית הכנסת באור יקרות. ניתן עוד לספר בהרחבה על פארו והדרו של בית מקדש מעט זה, אך נגש מיד לסיפורנו.

רוח ההשכלה הארורה שהתפשטה באותם שנים נתנה את אותותיה וגרורותיה בכרם בית ישראל, אותה השכלה שהונהגה בידי הצירים מתוך בית ישראל, הביאה בכנפיה פיתויים גדולים להידמות לאומות העולם ולהשתלב בעידן המודרני המתקדם, עד שסחפה בעקבותיה והעבירה אלפים ורבבות מאחינו בית ישראל על דת ואמונתם.

גם על פנקרטובה לא פסחה רוח עוועים זו לדאבון כל לב, מעת לעת היו נשמעות חדשות לא מרנינות על פלוגי שעזב את הדרך, אלמוני שפנה לעבר פי פחת, זעקות השבר של ההורים השבורים לא מנעה את בניהם מצעדים חמורים אלה, הם נסחפו ונשאבו אחר הלך הרוח המפתה שנשבה בעוז לסור מדרך התורה וקיום המצוות רח"ל.

לא במעמד זהה היו כולם, חלק מבני הנוער לא פרקו עול לגמרי והיו מחוברים במצב כזה או אחר לתורה ומצוות, אולם היו אלה שהתפקרו מכל וכל השילו מעצמם כל סממן יהודי רח"ל, ישראל כשהן יורדין וכו', מאלה סבלו בני הקהילה סבל רב, ויכוחים חוזרים ונשנים, הם רצו להוכיח לכולם את "צדקת דרכם", זלזלו ולגלגו על החרדים האדוקים הדבקים בתורה ומצוות, 'אתם "חשוכים" ונשארתם בפיגור עמוק מדורות עברו, אינכם רואים את העולם החדש והיפה של היום' - היו מקנטרים בכל הזדמנות. מלבד זאת סבלו מהם תושבי פנקרטובה החרדים מהלשנות לשלטונות והצקות שונות, הפוקרים נעזרו גם בגויי המקום להציק ולהצר את דרכיהם של אחיהם בכל דרך אפשרית.

לצד הקושי והמשבר הגדול, מיום ליום סובבו חדשות הזמן אודות עוד ועוד בני הנוער מהטובים והמוכשרים שנטשו את הדרך המסורה, התמודדו בני הקהילה בקושי נוסף, גם אלה שעזבו זה בכה וזה בכה כל אחד לפי דרכו הלווה, בכל זאת לא רצו להתנתק לחלוטין, הדבר בא לידי ביטוי בהופעתם בבית הכנסת המרכזי, היו אלה שהיו מופיעים בכל שבת ומועד, חלקם פקדו את המקום לעתים רחוקות יותר, המנותקים יותר, ביקרו רק ביום הלימודים או ביאריצטי של הוריהם.

דבר זה שלעצמו לכאורה נראה מעולה ומעורר תקווה, אך בני הקהילה חששו מאוד על צאצאיהם שלא יושפעו מחבריהם בני גילם שבחרו בדרך חדשה, אמנם ההורים ניסו בכל דרך אפשרית למנוע את בניהם מלהתרועע עם אותם פורקי עול, בכל זאת הופעת "המתחדשים" צרמה להם מאוד, הם היו לצנינים בעיניהם, כאבני גוף היכולים להמיט אסון רוחני על ילדיהם המחזיקים באמונתם, היו מעדיפים בכל ליבם שהפוקרים ימצאו מקום אחר ולא יפקדו את בית הכנסת.

הבעייתיות שהייתה בנושא, מצד אחד, בני הקהילה לא היה ביכולתם לגרש את אותם שסרו מן הדרך, היות שהיו חברים רשמיים מן המניין משלמים מס חבר כולם, הבעלות על בית הכנסת הייתה רשומה גם על שמם בתור ירושה מאבותיהם ככל שאר בני הקהילה. מאידך, עלתה מחשבה שיעזבו בני הקהילה החרדים את המקום ויחפשו לעצמם מקום חדש, אך הרעיון ירד מהפרק מחוסר אפשרות מעשית.

באסיפת התייעצות שערך היראים החלט, כי מחוסר ברירה כל זמן שאותם 'נוטשים' מגיעים לבית הכנסת ואינם רוצים צרנות דבר מהמסורת המקובלת, נישאר במצב הקיים, אך בשעה שהם ינסו להכניס את מנהגיהם החדשים ולשנות משהו בכהוא זה, באותו רגע נעזוב מיד גם על דעת שנצטרך להתפלל ברחוב ומן השמיים ירחמו. אכן כך היה, גם המתפקרים הבינו שאין להזיז בבית הכנסת מאומה ומנהגי המקום כולם יהיו במחנותם,

התפילה לאור המועד

ענייני תפילה
הנכללים מעיינא
דינא

ימים טובים בהלל והודאה

חנוכה - וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו, להודות ולהלל לשמך הגדול.

המחנה הוותיק הרב שמואל זרח וועגווייזער ידוע כאיש חינוך מובהק, במשך שנים עברו תחת ידו מאות תלמידים, הוא מתמחה בעיקר בהעמדת והצבת תלמידים חריגים בנסיבות שונות לדרך רצויה וישרה, גם אלה שרבים אחרים התייאשו מהם מזמן, לאחר ש' שמואל זרח נכנס לתמונה השתנה החניך לטובה מקצה לקצה באופן מעורר פליאה והשתאות.

כך היה הסיפור עם איטשה הערש ווילדערמאן.

מאז היה ילד קטן, סבלו אחיו ממצוקות והפרעות, כל משחק או צעצוע שראה אצל אחיו היו כמובן שייכים אליו, הסברים ואיומים לא הצליחו לשנות את תפיסת עולמו, הוריו לא עברו אותו חיים קלים בלשון המעטה, בכל עת מצאו היה דורש את המגיע לו לפי ראות עיניו, משלא קיבל את מבוקשו הפך עולמות, להוריו לא היה את הכח להתנגד ובדרך כלל היו נענים לדרישותיו. גם חבריו לכיתה לא ראו אותו נוח לחברתם, לאיטשה הערש לא היה איכפת מה החברים חושבים עליו, הוא את שלו ישיג בדרך טובה או רעה, מחנכיו לא ידעו את נפשם ולא מצאו את הדרך להיכנס אל לבו, ניסו בכל דרך אפשרית, הבטחת פרסים מחד ואיומים מאידך, כל אלה עזרו לזמן קצר בלבד, לאחרים שוב חזר איטשה הערש לתעלול נוסף.

כשהגיע לגיל הברגות העלה איטשה הערש את משנתו הסדורה ושיטתו ל'רמה גבוהה' יותר, המשגיחים בישיבות היו מושתים מרוב יגיעה ומאמץ בטיפול בהתעללויותיו בעובדי הישיבה ובחברים, בשלב זה נכנס ר' שמואל זרח וועגווייזער לתמונה, כתקווה אחרונה, אולי הוא יצליח? לאחר תקופה בה היה איטשה הערש מבקר אצל ר' שמואל זרח, ניכר היה כי איטשה הערש השתנה משמעותית, הוא חדל להציק יותר לסובביו, דיבורו הפך למנומס יותר, צורת התנהגותו הכללית הייתה עדינה הרבה יותר.

כל מי שהכיר את דרכו של איטשה הערש לפני תקופה לא ארוכה עמד נדהם ומשתומם, מה סוד הקסם של ר' שמואל זרח, כיצד הצליח לשנות אותו כל כך ולבצע מהפך של ממש במהותו. בהזדמנות, כשראה אחד מידידיו הקרובים שעת הכושר, בירר אצל איטשה הערש עצמו לפשר הדבר, איטשה הערש גילה לו את לבו.

האמת שגם עלי נמאסה דרך התנהגותי הנבזית, פעמים רבות ניסיתי להשתנות אך לא הייתי מסוגל להחליף הרגלים מושרשים מילדות, ר' שמואל זרח הבין ללבי ולא דרש ממני יתר על המידה, לאחר שגילה אתי שיחה מלב אל לב הוא ראה את הקשיים בהם אני נתון, הוא ניסה לפעול אצלי בתחום אחד בלבד.

לא אכביד עליך מדי, בקשה אחת יש לי אליך, מהיום ואילך אמור תודה לכל אדם שטיב אתך בדבר מה, החל מההורים, האחים, מגידי השיעור והמשגיחים, החברים בישיבה, גם לעובדי הניקיון העושים את מלאכתם, לכל אחד מהם תביע הכרת תודה, למוכר בחנות, לנהג האוטובוס וכו' וכו', תהיה ערני ותבדוק היטב מסיבך למי יש לך להודות, האם המשימה קשה מדי עבורך? 'המשימה לא קשה, אוכל לבצע זאת בשמחה, אולם אינני מבין איך זה קשור לנושא המסובך בו אנחנו עוסקים' - שאלתי בתמיחה.

אל דאגה - חייך ר' שמואל זרח, בתקופה זאת כן בהתמדה, לאחר שבועיים ניפגש שוב.

התחלתי ליישב את המטלה שקיבלתי, הודיתי לכל אחד מהסובבים אותי על כל דבר קטן, הם התפלאו לראות את ההנהגה החדשה, אך לא ייחסתי לזה עניין, בכל מאווי חפצתי לשינוי וקיימתי את ההוראה במלואה, גם אם לא הבנתי את הקשר, התעלולים ומעשי הקונדס עדיין לא פסקו.

לאחר כשבוע התחלתי להרגיש שינוי מתחולל בקרבי, כפי בקשת ר' שמואל זרח חיפשתי בכל דרך למי יש לי להכיר תודה, לכל מי שיש לי טובה ממנו, להורי, לאחי, לכל העומדים קרוב למעגל שלי עד למטאטאי הרחוב, לכולם אמרתי תודה, מרוב מחשבה סביב נושא זה, לא יכולתי שוב לעשות מעשה הנוגד את אמירת התודה, אם הורי ואחי מטיבים אתי כיצד אעשה דבר הנוגד את יסודה של הבעת תודה, כיצד אפגע בחבר, כשאך רגע קודם לכן הייתי עמי בדבר מה, כשנפגשתי בפעם השנייה עם ר' שמואל זרח הודיתי לו תרתי משמע, הודאה והודיה על ייעוצו המועיל, עד שהגעתי ליעד וחדלתי כליל ממעשי הראשונים.

בספרי חסידות (עי' מאור עינים פר' מקץ דרוש לחנוכה) ביארו דברי הגמ' בסוגיה דחנוכה 'פתילות ושמיים שאין מדליקין בהן בשבת מדליקין בהן בחנוכה', פתילות ושמיים רומזו לאלה האנשים שאין 'מדליקין' שלא מאיר בו אור השי'ת 'בשבת', מ'מ בכח קדושת החנוכה להדליק הניצוץ היהודי לקרבו להשי'ת, ע"כ, ולכאורה הרי שבת גבוה וקדוש מכל הזמנים ומדוע יש בחנוכה כח גדול יותר.

לא באנו לבאר את דבריהם הק', אולם על פי האמור ניתן לומר, עניין ההודאה להשי'ת הוא נושא מרכזי ועיקרי בכל מהות עבודת השי'ת, שלמות ההודאה היא ביטול מוחלט והכנעה להקב"ה, אך תחילת עניינה של ההודאה פשוטה כמשמעה, תן תודה למיטיב עמך, את ההבנה הזו מבין גם האדם הפשוט ביותר שאין לו כלל השגה עילאית בעבודת ה', אולם אם יקפיד בהתמדה להודות להשי'ת על כל פרט ופרט, במשך הזמן יתקרב אליו ית' ויחוש קשר קרוב עם אלוהיו, וידועים דברי הרמב"ן ז"ל בסוף פר' בא: 'כוונת כל המצוות שנאמרו באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחנות מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראו והמצאים ויפרסמו זה ויאמרו לפני ברוחך אנחנו.

מהותם של ימי החנוכה הם ימי 'הלל והודאה' הרי לכן נקבעו, מימים אלו יכולים אנו לקנות ולחזק לבבנו בעניין ההודאה להשי'ת, גם 'פתילות ושמיים' שאין מדליקין בהן, מדליקין בהם 'בחנוכה' עי' מהות ימי החנוכה שהם ההודאה להשי'ת, על כל נשימה ונשימה תהלה יי-ה, נודה לפנינו על כל הטובות שעושה עמנו בכל עת, כך נזכה לחוש 'אָנִי קִרְבַּת אֱלֹקִים לִי טוֹב'.

ציידה לדרך

סיפר הגה"צ ר' יהושע משה אהרונסון זצ"ל - [נלב' ע"י כסלו תשנ"ד] מאחד הצדיקים לפני כמהה וחמישים שנה, שגער בשני יהודים ששוחחו ביניהם בלימוד בין העליות ואף גילה להם רזי עולם העליון ואמר: על החולה שעשו עליו מי שברך, גזרו בשמים שמאה יהודים יענו אמן שהיא כתפילה עבורו ועי' ז' ירפא, והציבור ענה אמן וחסרו בשמים שני אמינים שלכם, והחולה הלך לעולמו. סיפור מבהיל!

המסר מבט אל התפילה

אכן כל לב יהודי נחרד ואוחזו פלצות נוכח מעשים נפשעים כגון אלו, כואב הוא את ביזוי כבוד שמיים, אינו יכול לשאת את הביזיון הגדול, החרפה המבישה וחילול ה', הפגיעה בכבודו של אבינו שבשמיים חלק מכלי המלכים הקדוש ברוך הוא, אולם יבדוק את עצמו מעט כיצד הוא נוהג והאם שומר הוא על כבוד בית ה' ואינו מחלל כבוד שמיים, האומנם בשעת ניסיון לדבר "דברים דחופים" בשעת התפילה נוצר הוא את לשונו, או שמא באותו רגע שוכח את אשר לפניו וגורם לחילול שם שמיים וביזוי כבוד השכינה חלילה.

ההשוואה צורמת ומקוממת, כיצד אפשר כלל לדמות ולהשוות בין השניים, כאן מדובר בגוי שונא ישראל ומורד בבורא, פועל בהתרסה ובזדון נגד הקב"ה. לעומת זאת, זה שנכשל ודיבר הוא יהודי שומר תורה ומצוות מקיים קלה כבחמורה, איך יתכן כלל לדמות ביניהם.

השאלה קשה ובמקומה עומדת, אך מה נעשה ולא אנחנו באנו להקביל ולהשוות בין הדברים, כך כותב הגה"ק בעל 'נודע ביהודה' זי"ע (דרוש הצ"ח - דרוש ל"ג אות ד' לחנוכה) ונעתיק את לשונו: בימים הללו (ימי החנוכה) ראוי ליתן לב לחסן כל הדברים הגורמים לשכינה שתסתלק מישראל שזה היה כוונת היונים, והנה בעוה"ר בעת הגלות אפס מקום להשראת השכינה, כי חרב בית מקדשנו, והקב"ה ברחמי השאיר לנו שארית, וכתב 'ואהי להם למקדש מעט' אלו בתי נכסיות ושם השכינה שורה, ואלו המדברים בבית הכנסת אין לך מורד במלכו של עולם בהיכלו ולפניו גדול מזה, וזה מסמא אור הקדוש דוגמת היונים שטימאו המזבח, כי זה מעמיד צלם בהיכל, כי בכל עבירה נעשית קליפה ורוח הטומאה, ובעוה"ר תתפרץ הדבר מאד. ע"כ.

נקודה נוספת למחשבה, כשנציג בפני אדם מן השורה את השאלה הבאה - אם הן רואה אנשים משוחחים בשעת התפילה, בפרט בשעת חזרת הש"ץ שנפסק בשו"ע (או"ח סי' קכ"ד ס"ז) 'וגוערים בו', גם אם קשה לך לגעור בהם מחש, מדוע אינך מעיר לכל הפחות, הלא מזלזלים הם בכבוד התפילה וגורמים חילול ה', אחת התשובות המצויות היא, מי אני ומה אני, וכי אני ראוי ללחום על כבוד שמיים, הלוואי ואגיע להשגה שיהיה נוגע ללבי כבוד השכינה, זו מידה השייכת לבעלי מדרגה, עדיין אינני אחוז שם.

האמת, טענה זו בטעות יסודה, אין ספק שלכל אחד מאתנו נוגע כבוד שמיים ללב, הראיה הפשוטה, אם שומעים שבקצה העולם אירע מקרה של בזיון קודשי ישראל, חילול בית הכנסת או ביזוי ספר תורה רח"ל, לב כל יהודי נסמ ומתחלחל, מהי הסיבה להרגשה זו, אם לא שבכל נשמה יהודית פועמת תחושה אחתית וזנה של כבוד שמיים וסלידה מחילול ה', אלא שבמקרה דן של שיחה בשעת התפילה, הלב עדיין לא הפנים, ולא נקלט די הצורך חומרת הדברים שהוא חילול ה' מחש.

בימי החנוכה הק', ימי ניצחון החשמונאים על היוונים, נחרד במחוננו את דברי הצ"ח הנ"ל שנועדו להפנים את חומר העניין, ומתוך כך נבין שמידה טובה מרובה, אם שומרים אנו את כבוד התפילה וכבוד בית ה', הלא בכך מקיימים אנו את אשר עשו הכהנים הק' שבאותו דור שחסרו נפשם לבער טומאת היוונים ופגנו את היכלך, וטהרו את מקדשך, והשיבו את העבודה למקומה בטהרתה, כך נפנה ונטהר את בית מקדש מעט מכל רבב ונשיב את עבודת התפילה למקומה הראוי, יסמינו ויאירו עלינו האורות המתחדשות בכל שנה ושנה להתחזק ולהתחדש בעבודתו יתברך. לעבוד את יוצרנו בשמחה ובטוב לבב.

גיליון זה נתרם ע"י ידידנו ומכובדנו

הרה"ח ר' יהודה רכניצר שליט"א

משיגית דישיבה גבוהה 'טל תורה'

לע"נ חותנו הרה"ח ר' יהושע העשיל ב"ר יעקב נטע ז"ל

נלב' ע"י כסלו תשע"ב

ת.נ.צ.ב.ה.

יו"ל ע"י מערכת 'שומרי משמרת הקודש'

לחיוזק והתעוררות בעניין שמירת הדיבור בשעת התפילה

פסק: 03-6180410 • דוא"ל: shm5775@gmail.com